

Cultura vasca vs Euskal kultura (?!)

Ibai Iztueta

Kognizio Zientzien eta Giza Zientzien adarrean doktorea

Adieraz liteke Euskal kultura espainolez edota frantsesez, ala euskal kultura euskaraz egindako hori baino ez da?¹

Galdera horri zenbaitek baietz erantzun izan dio; beste zenbaitek, ezetz, Euskal kultura euskaraz egindako hori baino ez dela, alegia; eta beste askok, berriz, ez dakiela.

Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi*-k, adibidez, Euskal kultura euskaraz adierazitakoa baino ez zela zioen (1984). Aldiz, bere garaian Juan Jose Ibarretxeren Eusko Jaurlaritzan Kultura Saileko aholkulari nagusietako bat izan zen Ramon Zallok, adibidez, Euskal kultura espainolez edota frantsesez adierazitakoa ere bazela aldarrikatzen zuen (2006). Euren erantzunetarako erabilitako arrazoiak jakingarriak dira.

Zallok, bere ikuspegia defendatzeko, argudiatu zuen Euskal Herriko hiritarren kultura zela Euskal kultura, eta Euskal Herriko hiritarren artean euskararen erabilera ez ezik, espainolaren nahiz frantsesaren erabilera ere arrunta zenez, hizkuntza horietan adierazirikoa ere bazela Euskal kultura.

Txillardegik, berriz, bere ikuspegia defendatzeko, argudiatu zuen Euskal kultura Euskal Herria beste herrietatik bereizten zuen hura zela, eta gaur egun Mendebaldeko beste herrietatik bereizten gaituen ezaugarri kultural bakarra euskara

denez, euskaraz adierazitako horrek baino ezin zuela izan Euskal kultura.

Uste dut bien ala bien argudio bideek nahiko ongi ordezkatzeko dituztela Euskal Herriko biztanlearen artean auzi honen inguruan nagusi diren posizio eta ideiak. Baina, kontuak kontu, bietako zein dago zuzen, zein oker? Gure iritzia da erantzun borobil eta esplizitu bat ematea bezain egokia dela, diskurtsoa eta ideologia hizpide harturik, erantzun inplizitu ez kategoriko bat ematea.

Euskararen ezagutza erakargarri eta euskararen erabilera erakargarri

Hala Zalloren nola Txillardegiren argudio bideak testuinguru diskurtsibo jakin baten baitan kokatu behar dira. Hain zuzen, testuinguru hori identitate politikoa, beste identitate bati subordinaturik ez ezik, hizkuntza ordezkatzeko bidean daukan herri bati dagokion hura da. Egoera hautsia, horrenbestez. Subordinazio politikorik eta hizkuntza ordezkatzeko prozesurik ez duten herrietan, hizkuntzaren eta herri nortasunaren arteko harremanari buruzko galdera horiek ez dute pertinentzia handirik izaten. Ez da galdetzen, esate baterako, ea frantsesez egindako Kultura alemaniarrik posible denetz. Gurea bezalako kasuetan, ordea, antzeko galderak pertinentzia hartzen du.

Kontua da, egoera honetan, uste izatekoa dela galderari eman lekiokoen erantzun bat ala bestea onirizteak ala gaitzirizteak jokoan diren hizkuntzen ezagutzan eta erabileran modu batean ala bestean eragin lezakeela. Hau da, galderari nola erantzuten diogun, euskararen, espainolaren, frantsesaren erabilera soziala emendatzean nahiz gutxitzean eragiteko aukera zabalduko dugu, hain zuzen ere, erantzunarekin errealitatean norabide batean ala bestean eragingo duen diskurtso bat konfiguratzeko dugulako.

Eta, noski, zein posizio ideologikotatik ari garen, gauza bat ala bestea gehiago ala gutxiago interesatuko zaigu. Ikuspegi

euskaltzale batetik ulerturiko hizkuntzen normalizazioari dagokionez, biek dituzte bai abantailak bai desabantailak.

Zalok aldezen duen ikuspegiak integratzailea izatea du abantaila, eta hiritar oro interpela dezakeela. Hala, euskaraz jakin gabe ere 'euskalduntzat'² errekonozitua izateko aukera zabaltzen dio Euskal Herriko hiritarrari. Hizkuntzen normalizazioari begira, ona du, euskaraz ez dakienari 'euskaldun' sentitzeko aukera ematen dionez, euskara bere bizitzaren parte bihurtzeko gogoia elika dezakeela edota euskaraz ez jakitearen ondoreza arindu dezakeela. Era berean, euskararen auzia gizarte 'guztiaren' auzi bihurtzen lagun lezake, eta ez euskaraz egiten dutenen kontu huts. Hau da, zaputzik ez du eragiten, eta gutxiagotua dagoen euskararen *ezagutza* gizar-tean zabaltzeko aukera ireki dezake.

Beraz, euskararen ezagutzarekin loturik dagoen argudio bidea da, eta euskararen ezagutza eskuragarri jartzearekin eta, halaber, erakargarri egitearekin dago lotuta.

Desabantaila zein du? Bada, hizkuntza gutxiagotuaren erabilerak behar duen zentzuari azpizana egin diezaiokeela diskurtso horrek, eta euskal herritarren artean hizkuntza suplantatzaileen erabilera legitimatu eta normalizatzeko erabil litekeela argudio hau berau: «Neure burua espainolez edota frantsesez adierazirik ere 'euskaldun' normala baldin banaiz, zertarako hartu hizkuntza gutxitu baten erabilera hautatzeko nekea, euskaldun-euskaldunarena egiteko? Super-euskaldun xelebrearena egiteko? Ez da errenta».

Alde horretatik, Txillardegik aldezen duen ikuspegiak eskusibitatea du abantaila. Euskal identitatearen eta euskararen arteko lotura espezifikoa egiten duen heinean, euskaraz dakienari korrontearen kontra euskara erabiltzeko (edo erabiltzeagatik ez lotsatzeko) nahitaezkoa den arrazoa edo zentzua eskaintzen dio. Hau da, euskara erabiltzea harrotzeko motibo eta, are, 'euskaldun normal' izateko arau bihurtzen du. Laburbidez, euskararen erabilera sustatzeko balio du.

Beraz, euskararen erabilerarekin loturik dagoen argudio bidea da, eta euskararen erabilera erakargarri egitearenarekin.

Desabantaila, berriz, zein du Txillardegiren planteamen-
duak? Bada, euskaraz dakien eta, zer esanik ez, bizi den jen-
dea gutxiengoa izanik, diskurtso horren irismena mugatua
dela, eta euskararekin harremanik ez duten edota, hainbat
arrazoigatik, harreman gatazkatsua duten Euskal Herriko
hainbat biztanle eskusibotasun kategoriko horren kariaz
zapuzturik eta mindurik senti daitezkeela. Edo, besterik ga-
be, ez direla interpelaturik sentituko: «Euskaraz egiten ez
dutenak ez baldin badira euskaldunak, bada hor konpon
daitezela euskaldunak».

Baina, orduan, esan baldin baliteke gaur-gaurkoz ezin izan-
go dela euskararen ezagutza zabaldu Zallorenaren taxuko
diskurtsorik gabe, eta ezin izango dela erabilerarik emendatu
Txillardegirenaren taxuko diskurtsorik gabe, zer egin? Nola
erantzun hasierako euskal kulturaren inguruko galdera horri?

Ahal bezala, nahi bezala ezin da-eta. Auzia orain arteko
termino sofistikatu horietan planteatzeak ekar litzakeen me-
sedeak eta kalteak alde batera utzita, beharbada aukera bat

pilotariarena egitea da. Esango
genuke, gainera, hala jokatu
izan dela orain arte euskaltza-
leen eta abertzaleen artean. Pi-
lotariak, nondik dator kion, es-
ku bat az ala besteaz joko dio
pilotari. Bada, antzera: ematen
du non ari garen, norekin ari
garen, era batean ala bestean
erantzun beharko dela. Adi-
bidez, euskara ordeztua edo
hein handi batean ordeztua
izateraino gutxitua izan den
euskal lurraldeetan gertatzen

Esan baldin baliteke ezin
izango dela euskararen
ezagutza zabaldu
Zallorenaren taxuko
diskurtsorik gabe,
eta ezin izango dela
erabilerarik emendatu
Txillardegirenaren
taxukorik gabe, zer egin?

den bezala, auzi nagusia euskararen ezagutza normaliza-
tzea denean, zentzuzkoa ematen du diskurtso integratza-
leaz baliatzea, 'euskaldun' izateko euskaraz jakitea ezinbes-
tekoa ez dela onartzea. Aldiz, eremu aski euskaldunduetako

ikastolakumeen artean aurkitzen dugun bezala, auzia hizkuntza hautua eta erabilera normalizatzea denean, hizkuntzaren erabilera eta herri (nazio) nortasuna espezifikoki uztartzen dituen diskurtsoa bazterteak luxu handiegia dirudi. Beraz, segun zeinekin, non, noiz, erantzun bat ala bestea eman beharrean izango garela dirudi.

Gizarteko hizkuntzak, herriaren hizkuntza: hizkuntzen normalizazioa

Nondik begiratzen den, esan liteke Zalloren ikuspegian ageri den ardura euskararen ezagutzarik eza dela, eta Txillardegiren ikuspegian azaltzen dena, berriz, euskararen erabilerarik eza. Beraz, nahiz eta egun begi-bistakoa zaigun erabilera eta ezagutza, hizkuntzarekiko motibazioarekin batera, hezur eta mami direla, nolabait ere bada diferentziarik bi ikuspegi horietan iritsi nahi diren helburuen artean.

Alabaina, aipatzeko modukoa den beste diferentzia bat ere bada ikuspegi horien artean, eta da abiapuntuei dagokiena. Kultura definitzerako orduan Zallok nahiz Txillardegik abiapuntutzat hartzen dituzten erreferentziatzko diziplina akademikoak eta, ondorioz, komunitatearen kontzeptuari egiten zaizkion hurbilketak diferenteak dira: Zallok soziologiara jotzen du, eta *gizarteaz* ari da, hizkuntzen eta gizarteen arteko lotura hartzen du hizpide; Txillardegik, berriz, antropologiara jotzen du, eta *herriaz*³ ari da, eta hizkuntzaren eta herriaren arteko harremanaz.

Estatu-nazioen ikuspegiaren baitatik artikulatzen diren diskurtsoetan ñabardura horrek hainbesterako garrantzirik ez du, estatu-nazioetan gizarte eta herri kontzeptuek praktikan komunitate berbera adierazten dutelako. Baina estatu propiorik ez duten herri azpiratuetan, kontzeptu horien arteko diferentziak, analisirako besterik ez bada ere, bere pisua izan lezake. Hala, ildoan, hizkuntzak direla-eta, *gizarteetako* hizkuntzak eta *herrien* hizkuntzak bereiz litezke eta, halaber, ildoan, hizkuntza-komunitateak eta hizkuntza pertsonalak.

Gizarteak hiritarrak bizi diren elkarbizitza eta harreman espazioak genituzke. Eremu administratiboek ezaugarrituko lituzkete, administrazio unitate esanguratsuena estatua izanik. Hala, gizarte kontzeptuaren baitan, hizkuntzarekiko harremana norbanakoaren dimentsiotik, norbanakoen eskubide eta betebeharren auzitik ulertzeko eskatzen da, hain zuzen ere, hurbilketa razionala eta hizkuntzen alderdi instrumentala azpimarratuz.

Herriak, berriz, bere burua autoadskripzio beraren inguruan definitzen duten herritarrek osaturiko gizatalde gisa defini litezke. Hala, herri kontzeptuaren baitan, hizkuntzarekiko harremana talde nortasunaren dimentsiotik ulertzeko eskatzen da, lotura horren izaera irrazionala eta hizkuntzen alderdi sinbolikoa azpimarratuz.

Horiek horrela, beraz, esan liteke hizkuntzak ez direla gizarteenak, baizik eta gizarteetakoak, eta, era osagarrian, hizkuntzak ez direla herrietakoak, baizik eta herrienak.

Hizkuntza komunitateei eta hizkuntza pertsonalei buruz, aldiz, esan dezagun hizkuntza komunitateak hizkuntza komuna darabilten hiztun taldeak direla, eta norberaren hizkuntzak, berriz, norberari dagozkion arrazoiengatik, norberak bere kontsideratzen dituen hizkuntza horiek. Estatu propioa duten herrietako herritarrentzat (italiarrentzat, espainiarrentzat, ingelesentzat, japoniarrentzat, arabiarrentzat...), hizkuntza komunitateak, gutxienez, herriaren tamaina izaten du eta eskuarki bat etorri ohi dira hizkuntza pertsonala, herriaren hizkuntza eta gizarteko hizkuntza. Politikoki subordinaturik, administrazio eta azpi-administrazio ezberdinetan zatiturik eta hizkuntza ordezkapen nahiz erresistentzia prozesuetan sarturik dauden Euskal Herria bezalako herrien kasuan, aldiz, ez da hala gertatzen.

Ezaguna da egoera: euskal herritarrak, Euskal Herrian, gizarte ezberdinetan bizi dira, herritartasun espainola nahiz frantsesa konpartitzen duten hiritarrekin batera, lurraldeko bazter batzuetan gehiengoa eta beste batzuetan gutxiengoa izanez baina betiere nortasun politikoari dagokionez

subordinaturik. Hizkuntza-ordezkapena dela-eta, elebakarrak dira euskal herritar horietako asko, eta espainolen edota frantsesen hizkuntza baino ez dute ezagutzen. Bestalde, euskaraz bizi diren euskal herritarren artean ere, arrunta da etxetik jasotako hizkuntza pertsonala eta bere herriaren hizkuntza bat ez etortzea.

Gizarte eta herri terminoen arteko bereizketa bereziki komenigarria gerta liteke, besteak beste, aukera ematen digulako hizkuntzekiko zenbait eskubide, betebeharrak, harremanak, diskurtso ordenatzeko eta argiago adierazteko. Edo, beste hitz batzuekin esateko, gizarte elebidunaz eta euskararen, espainolaren eta frantsesaren normalizazioaz ideia edo proposamen jakin bat adierazteko.

Inguruko ideia edo proposamen horren arabera, gizarte elebidun batean hizkuntzen normalizazioa iritsiko genuke, *continuum* batean, herritar bakoitzak bere herriaren hizkuntza erabiltzeko joera izan-

go lukeenean, eta bizikidetzak eta zibismoak hala eskatzen duelako, gizarteko hiritarrek 'beste' hizkuntza ezagutuko lukeenean, hura behar den guztietan auzo duten beste hiritarrek ere erabiltzeko eragozpenik gabe. Biak ala biak ere batera doazen eta ezinbestean osatzen duten baldintzak dira; izan ere, ongi gogoan izan behar da hizkuntza bat ala bestea erabiltzeko askatasuna interlokutore dugun auzoaren hizkuntzen ezagutzak edo ezagupenik ezak determinatzen duela: gure solaskidea elebakarra bada, hizkuntza hautatzeko askatasunik ez dugu izango.

Arrastoan, bestalde, esan behar da normalizazio ildo horrek ez dituela berdin interpelatzen gizartea eta herria. *Balitzko normalizazio egoera batean*, Zallok abiapuntutzat harturiko

Gizarte eta herri terminoen bereizketa komenigarria gerta liteke, aukera ematen digulako hizkuntzekiko zenbait eskubide, betebeharrak, harremanak, diskurtso ordenatzeko eta argiago adierazteko

gizarte horrek ez luke erantzukizun zuzenik hizkuntzen sustapenean, baizik eta hizkuntzen erabilera babestu eta erabilerrako gizarte baldintzak bermatzean. Txillardegik abiapuntutzat harturiko herriaren erantzukizuna, aldiz, ez litzateke bere hizkuntzaren erabilera babestu eta bermatzea, baizik eta hizkuntza sustatu eta bultzatzea; hizkuntza erabiltzea, azken batean.

Normalizaziorako, beraz, nahitaezkoa litzateke Euskal Herriaren euskaraz egiteko aukera bermatzearen, euskararen ezagutzaren orokortzea, Bidasoaren alde banatan espainolarenarekin eta frantsesarenarekin gertatzen den bezala. Bai. Baina, horrekin batera, baita euskal herriak euskaraz egitea ere, espainolek espainolez eta frantsesek frantsesez egin ohi duten bezala.

Arestiko paragrafoan, hitzak makurtu ditugu adierazteko erantzukizun banaketa hori *balizko normalizazio egoera* batean gertatu beharko litzatekeela. Azpimarratu egin dugu, hain zuzen ere, balizko normalizazio egoera hori partikulariki euskal herritarrok desio genukeena baino askozaz ere urrunago ikusten delako. Gaur egun kezka iturri da, alde batetik, ikustea nola gizarte mailan, espainola/frantsesa ezagutzeko beharra eta erabiltzeko eskubidea izatea ukatzea inori ere burutik pasatzen ez zaion bitartean, euskararen ezagutza bera –zer esanik ez erabilera– auzitan jartzen den, jazarria ez denean. Eta, bestetik, kezka iturri da ohartzea, halaber, herri mailan, bere burua euskal herritartzat aldarrikatu eta euskaraz aritzeko aski maila duten lagunen arteko solasetan, euskaraz aritzeko baldintzak badaudela dirudienean, erdararen erabilera zeinen normalizaturik dagoen.

Zalantza arrastorik gabe, gizarteko botere harremanen eta hizkuntzen subordinazio harremanen historia baten ondorio da bigarren fenomeno hori; kontua da, ordea, euskal herritarren arteko erdararen erabileraren normalizazio horixe bera ezagutzaren unibertsalizazioari bidea ixteko argudio bihurtu litekeela: «zertarako hartuko dugu ba euskaraz ikasteko lana, euskal herritarrek eurek ere nahiago izaten dute-eta espainolez/frantsesez aritu?».

Laburbilduz, beraz, eta esandakoaren argitan, Zalloren nahiz Txillardegiren planteamenduei egin lekiekeen kritika da, euskal kultura hizpide hartuta, batak euskal gizartea euskal herri bihurtzen duela eta besteak, berriz, euskal herria euskal gizarte bihurtzen duela. Euskal gizartea eta euskal herria inoiz bat etorri al diren alde batera utzita, eta etorkizunean bat izatera iritsiko ote diren jakin gabe, gaur-gaurkoz biak nahasteak ez dirudi argitasunik dakarrenik, analisirako eta ebaluaziorako orduan, behintzat.⁴

Izan ere, herri ikuspegiari soilik heldu eta gizartearen parte garela ahazteak Euskal Herria bezalako lurralde batean nahasten diren ibilbide pertsonal ugariak kontuan ez hartze-
ra eraman gaitzake, norberarenak ez diren herri atxikipenak ez errekonozitu eta errealitate hori kudeatzeko desafioari ezikusiarrena egitera (hori gertatzen da, hain zuzen, era nabarmenean frantziarren eta espainiarren artean). Hartara, gizarte ikuspegia ezinbestekoa da euskararen ezagutzaren orokortzearekin berdintzen den integrazioa lantzeko.

Aitzitik, Euskal Herriko testuinguruan, gizarte ikuspegiari soilik heldu eta herri kontzeptua baztertzeak euskal herritar-tasuna identitate nazional estatalaren baitako subidentitate autonomikoen baitako subidentitate tratatzea dakar. Hau da, herri kontzeptuari uko eginez gero, euskarazko adierazpena, berez, hiritarren arazo edo hautu indibidual izatera lerratzen da, edota, gehienez ere, gizarteko komunitate baten adierazpen apolitiko eta estetiko partikularra, estatuak eta estatutik promozionaturiko kultur adierazpen publiko zein pribatuen (Tele5 arrakastatsua, adibidez) normaltasunarekin edota hegemoniarekin nahastu ezin dena.

Hobe, beraz, elkar osatuz, biak aintzakotzat hartzea.

Hizkuntzak identitatea eman; identitateak hizkuntza eman

Txillardegiren eta Zalloren planteamenduetan ezberdintasunak aurki litezkeen gisa berean, oinarrizko antzekotasun bat ere

Talde-identitatea ez da hizkuntzaren 'gainetik' dagoen zerbait, ez hizkuntza (ere) biltzen duen zerbait. Ez dago hori hala dela pentsatzeko arrazoirik, ez hala planteatzeko nahitaezko premiarik ere

nabarmendu liteke: Euskal kultura zerk definitzen duen auzitan jarriz, batak zein besteak hierarkia inplizitu bat onartzen eta ezartzen du identitatearen eta hizkuntzaren artean. Euren argudio bideetan, hala batak zein besteak, abiapuntuko galdera horrekin identitatearen auzia bihurtzen du askatu beharreko korapilo, eta Euskal kulturaren gaineko eztabaidaren emaitzaren baitan uzten du ebaztea identitatea zehazterako

orduan hizkuntzei zein toki eta garrantzi dagokien.

Biei ala bie kritika lekiekeena zera da, konbentzio intelektual bat dena edo pentsamendua antolatzeke aukera posible bat dena (hizkuntza identitatearekiko pentsatzea), praktikan, pentsatzeko arau gisa onartu dutela, eta, ondorioz, inplizituki talde identitatea hizkuntza baino garrantzitsuagoa delako ustea erreproduzitzen dutela, bide batez, apur bat manikeoa eta elkorra bihurtzera irits litekeen 'kontrukzionismoa' eskema indartuz.

Baina ez, talde-identitatea ez da hizkuntzaren 'gainetik' dagoen zerbait, ez hizkuntza (ere) biltzen duen zerbait. Ez dago hori hala dela pentsatzeko arrazoirik, ez hala planteatzeko nahitaezko premiarik ere. Besterik gabe, talde-identitateak eta hizkuntzak (nahiz beste kultur praktikak) elkar baldintzatzen duten bi fenomeno ezberdin dira. Horregatik, Euskal Herria bezalako herrietan bereziki, aintzakotzat hartzea komeni delakoan gaude identitateen konfigurazioei dagokienez hizkuntzek zein paper betetzen duten auzitan jartzea bezain garrantzitsua dela planteatzea hizkuntzen erabilerari dagokionez identitateen konfigurazio diren diskurtsoek zein paper jokutzen duten.

Hau da, uste dut komeni dela argi izatea, elebidunen artean gabiltzanean batez ere, euskararen erabileraren normalizazioari

dagokionez, «euskaldun izateko euskaraz egin behar da, ala ez?» galdetzea baino inportanteagoa izan daitekeela zera planteatzea: «euskaraz biziko bagara inportantea da euskaldun izateko euskaraz egin behar dela esatea, ala ez?».

Ur handiegitan sartu gabe, esan liteke identitateak eta hizkuntzak bezalako kultur praktikek elkar elikatzen dutela. Alde batetik, espero izatekoa da kultur praktika konpartitutatik talde-identitateak eratortzea. Bestetik, talde-identitate bat dagoenean, taldetasun hori besteekiko oposizioan edota kultur praktika jakin baten inguruan ezaugarritzen den, kultur praktika bat ala bestea finkatu edota indartu litekeela ohartzeko gara. Urrutirago gabe, arropa modak eta janzkerak berak horren adibide ditugu.

Guri hemen interesatzen zaigun dimentsioan, hau da, hizkuntzei dagokienez, horrek esan nahi du, zenbait jenderen kasuan, euskaraz egiteari utzi eta espainolez edota frantsesez hasi direla euren burua espainol edota frantses kontsideraturik, talde-nortasun hori ezaugarritzen duen kultur praktika nagusia bereganatzea naturala gertatu zaielako. Aldiz, beste batzuen kasuan, talde-identitate aldaketari bide emango bazaio, ezinbestekotzat jo izan da kultur praktika bat (hizkuntza bat) erauzi eta beste bat inposatzea.

Aipatutako azken horri buruz, adibidez, Mauleko suprefetaren hitzak har litezke. 1802an, euskara erauzi eta frantsesa ezarriko zuten eskolak zirela-eta, garbi zeukan eta xalotasun handiz adierazi zuen hizkuntza ordezkapenaren atzean talde-identitate aldaketa (euskaldunak frantsestea) lortzeko asmoa aurkitzen zela (Etxegoien, 2006: 188): «un grand moyen de franciser les Basques, trop en arrière pour les usages, les mœurs, la civilisation et surtout la langue» («biderik eraginkorrena euskaldunak frantsesteako, ohiturengatik, zibilizazioagatik eta batez ere hizkuntzagatik atzeratuegiak»). Hara hor kultur praktiken aldaketak identitateetan nola eragin dezakeen. Bestalde, identitateak hizkuntzarekiko nola eragiten duen ohartzeko, iradokitzailea izan liteke Arabaren eta Nafarroaren arteko konparaketa egitea. Lurralde batean euskararen

ezagutzak izan duen hedapena eta bestean izaten ari den zailtasunak azaltzerako orduan, ez da faktore bakarra, noski, baina aipatzeko modukoa ematen du arabartasunaren eta *euskaltasunaren* artean lotura ezartzen duten diskurtsoen eta, hain zuzen, nafartasunaren eta *euskaltasunaren* arteko lotura gaitzesten duten diskurtso identitarioen indarraren eraginak.

Baina orain artekoarekin ez dut uste ezer deskubritzen ari garenik. Egia esan, azken finean, hizkuntzaren eta identitatearen arteko harremanaren auzia klarifikazio ideologiko baten bidez ere ebatz litekeela adieraztera ere ausartuko ginateke. Hau da: bere burua euskal herritartzat daukanak, aukeran, zer luke nahiago, bere identitateak kosta ahal kosta iraun dezala, ala euskaraz egiten duen gizataldearen bizitza iraunkortu eta normaliza dadila?

Kontu hori dela-eta, *Euskal estatua irudikatzen* (2016: 46) azterlanak zantzuren bat ematen digu. Bere burua soilik euskal herritartzat daukatenen artean identitateari buruzko kezkek baino handiagoa dirudi hizkuntzari buruzkoak: antza, bere burua independentistatzat duen gehiengo zabal baten artean, estatuak ordezkatzeko duen identitate politiko ez subordinatu batek –nazioartean identitate nazional gisa errekonozituko litzatekeen batek, alegia– ez luke interesik sortuko, baldin eta horrek ordainetan espainola/frantsesa euskararen gainetik babestea esan nahiko balu. Alde horretatik, esan bezala, ez dirudi independentistena behintzat kezka hertsiki identitarioa denik.

Zallorena ere ziurrenik bai, baina zalantzarik gabe Txillardegiren kezka euskararen iraupena zen, euskal identitate erdaldun bat aldeztu zuten ideologoek kontra (horietako batzuek bere burua abertzaletzat omen, gainera). Eta, hizkuntzak kulturarekiko zein toki betetzen duen hizpidetzat harturik, euskararen alde egitearren, eskusio eta oposizio terminoetan ondorioztatzen zuen argudioa atera zitzaion. Euskara erabiltzearen aldeko arrazoia euskaraz egiteak berezi (besteengandik bereizi) egiten gaituelakoan zetzala atera zitzaion.

Beste zerbait edo norbait bezalakoa ez izateko gogoia gaitzesten hasteko bezain zuriak ez gara izango: gogo legitimoa

da, zer esanik ez nortasuna subordinaturik eta hizkuntza ordezkapena bidean duen herriaz ari garelarik, eta indar mota bat ematen du. Nolanahi den ere, uste dut kulturaren inguruko diskurtsoak hizkuntzarekiko zein paper betetzen duen erantzuten hasiz gero, termino asertiboetan ondorioztatzeko argudioetara ere irits gaitzkeela eta hobe dela horrela: «Euskaraz egiten dugu euskaraz egiten dugunean garen bezalakoxeak izan nahi dugulako». Horrek ere balio du. Eta koherentea da herri libre nahiz erresistenteek gainontzeko herri libre nahiz erresistenteetatik espero dutenarekin.

Kultura asimilatua, kultura erresistentea eta kultura autodeterminatua-edo

Frantziar herritarren eta espainiar herritarren ordezkari politikoen gehiengo zabalak ukatu egiten du euskal herria frantziarraren edota espainiarraren pareko herri bat denik. Ez zaie falta hori egiteko ez indarrik ez fanatismorik. Euren herrialdeko eskualde bateko jendetzat hartzen eta tratatzen dituzte (gaituzte) eta, ondorioz, halakoxetzat hartzen gaituzte normalean beste herri batzuetako jendeek ere. Kontua da, Frantziak eta Espainiak guztiz asimilatua izan balitz, asimilazioa erabatekoa balitz, gure lurralde honetako jendeak uko hori onartu eta ontzat emango zukeela eta, zalantzarik gabe, hizkuntza ordezkapena erabatekoa izango litzatekeela. Baina ez da hala gertatu. Abertzaletasunaren artikulazioak herritartasunaren kontzientzia elikatzeke balio izan du, eta, hizkuntzaren eta herri nortasunaren arteko loturaren gaineko kontzientziari esker, hizkuntza ordezkapenari erresistentzia egin zaio bururaino irits ez zedin.

Asimilazio, erresistentzia eta aurrera-atzera agertoki honetan, euskal nortasunaren eta kulturaren inguruko diskurtso ezberdinak konfiguratu dira

Hala, ez dirudi oker handia esatea asimilazio, erresistentzia eta aurrera-atzera agertoki honetan, euskal nortasunaren eta kulturaren inguruko diskurtso ezberdinak konfiguratu direla, bakoitza errealitate ideologiko zein praktiko jakinen neurriko. Hala, adibidez, diskurtso pixka bat praktikatzeko gogoia etorri eta tipologia taxutzea okurrizten zaigunean, guri *Euskal kultura*, *Cultura vasca/Culture basque* erresistentea eta *Cultura vasca* asimilatua bereiztea ateratzen zaigu.

Bereizketa horretan, Euskal kultura definitzea oso da erraza: funtsean, euskaraz egitea da, euskaraz eginez egiten dena eta, nahi izanez gero, baita euskaraz eginez inoiz egin dena ere. *Cultura vasca/Culture basque*, berriz, hizkuntza ordezkapenak ezaugarritzen du, baina ñabardura garrantzitsuekin: erdaldunduriko euskal hiritarren kultur praktikak genituzke, baina bi bertsio edo norako antagonikotan. Horietako bata *Cultura vasca/Culture basque* asimilatua deituko dioguna genuke, hizkuntza ordezkapena onartu eta bere horretan irautea helburu duena, izan bere burua kultura espainolaren edota frantsesaren eskualdeko aldaeratzat edo azpiespresioztzat joz, izan bere burua kultura espainolaren nahiz frantsesaren parekotzat joz. Bestea, berriz, *Cultura vasca/Culture basque* erresistentea deituko dioguna genuke, eta litzateke bere horretan helburu izatekoa ez, baizik eta euskal herria atzera ere euskalduntzeko zubi lana egiteko bokazioa duen jardunak definiturikoa.

Kulturaren eta hizkuntzaren arteko harremanari buruzko hiru diskurtso edo tipo horiek espazio bera konpartitzen dute, baina euren arteko bizikidetza ez da eroso, ondoez-erru- ezberdinak sortzen dituelako. Bereziki EAEn, non abertzaletasuna nagusi den, bere burua espainoltzat daukan erdalduna deseroso sentitzen da abertzaleak aurpegiratzen diolako ez dela 'egiazko euskalduna'; baina era berean, espainolez bizi den abertzalea ere deseroso -errudun- sentitzen da euskaraz bizi denaren ispiluaren aurrean, itzultzen dion irudiak esaten diolako, oso abertzale sentituagatik, bera ez dela 'egiazko euskalduna'; azkenik, euskaraz bizi denaren

edo bizitzen ahalegintzen den gutxiengo horren eguneroko ondoeza –lotsa– daukagu erdaraz bizi direnen aurrean, zentsuratzen zaiolako euskaraz bizitzeko hautua ez dela ‘euskaldun errealaren’ hautua.

Bizikidetza deseroso horretatik eratorritako ondoez horiei proposaturiko irtenbide diskurtsiboa eta gaur egun nagusi dela esan daitekeena Zallok berak Alberto Barandiaran kazetariaren galdera bati erantzunez formulaturikoa genuke (2004). Kazetariak hauxe planteatu zion: Euskal kultura euskaltzaletasunarekin edo euskal nortasun nazionalarekin lotzen diren kontzeptuetatik bereizi behar zela esanez, ez ari ote zen euskararen alde borondatez aritu den jende askoren lana gutxiesten.

Eusko Jaurlaritzako Kultura Saileko aholkulariak, gutxi gorabehera, erantzun zion, hasteko, bazela hor hizkuntza arazo bat gaztelaniazko eta euskarazko bertsioren artean, ‘euskal’ eta ‘vasco’ terminoak nahasten zirelako. Zallok azaldu zuen espainolezko *vasquismo* hitzak euskal nortasuna lantzeko jarrerara aktiboa adierazten duela. Euskaraz arazoa dela ‘euskal’ erroa hizkuntzari bakarrik lotzen zaiola eta horrek murriztu egiten duela interpretazio eremua. Eta nortasunak mantso aldatzen direla kontuan harturik, elebakarrak hizkuntzara erakartzeko, ez dela ez zuzen ez komenigarri inolako zirrikiturik uztea euskaldunagoa/ez hain euskalduna mailaketari.

Zallo zuzen dabil ‘euskal’ eta ‘vasco’ erroen arteko diskordantzia azpimarratzean. Gainontzean, bere soluzioa kezka-garria da, bere diskurtsoarekin arestian aipaturiko bi ondoezi konponbidea ematen dielako, baina hirugarrena umezurtz uzten duelako. Hau da, erdaldunen nolabaiteko ondoeza arintzera datorren diskurtsoa da, baina euskaraz bizi nahi dutenena sakondu egiten du.

Izan ere, esan liteke, Zalloren erantzunean, erdaldunek abertzale ez izategatik edota euskaraz ez egitegatik gerta litekeen zaputza neutralizatzearekin batera, zorrozki desautorizatzen dela Txillardegirena bezalako ikuspegia, ‘euskal’ erroa erabiltzea ez etikoki («ez da zuzena») ez zientifikoki

(«murriztu egiten du interpretazioa») ez politikoki komenigarria dela azpimarratuz.

Aipatu dugunez, 'euskal' erroa beharrezkoa da euskararen hizkuntza gutxiagotua erabiltzeko, euskararen erabilerrari zentzu primarioa ematen diolako eta harrotasunarekin eta asertibitatearekin zerikusia duelako. Kontua da Zalloren diskurtsoak, delako euskaldunagoa/ez hain euskalduna mailaketa horri bidea itxi beharrez, beste hierarkia bat ezartzen eta finkatzen duela eta, apur bat bortizki, 'euskal' erroaren bidez definitzen den kulturari subkultura (are, subkultura baten baitako subkultura) dimentsioa ematen diola.

Ez da bat ala bestea. 'Euskal' eta 'vasco' hitzen esanahiak ezberdinak dira eta, ondorioz, «zer da Euskal kultura?» galdetzea eta «¿Qué es la Cultura vasca? / Qu'est-ce que la Culture basque?» itaun ezberdinak dira. Erantzuna ere ezberdina eskatzen duten galdera ezberdinak.

Egia izan liteke Zallok aldarrikatzen duen 'vasquismoaren' diskurtsoa Euskal Herriko toki batzuetan beharrezkoa izatea euskararen ezagutzari bidea egiten laguntzeko. Baina 'vasquismo' hori bera kaltegarri gerta liteke –eta esan ere egingo genuke kaltegarri izaten ari dela– espainolaren eta frantsesaren erabilera normalizatzen laguntzen duelako euskal elebidunen artean ere.

'Vasquismoa' eta 'euskaltasuna', helburua zein den, biek dirudite arrazoizkoak eta beharrezkoak. 'Vasquismoa' ona izan liteke ezagutzara erakartzeko; baina pozoia da erabilera sustatzeko. 'Euskaltasuna' ez da beharbada toki batzuetan onena izango ezagutzara erakartzeko; baina ezinbestekoa da erabilera sustatzeko. Euskararen ezagutzara hurbilarazteko malgutasuna behar da, bai; baina erabilerak irmotasuna eskatzen du.

'Euskal' erroa eta 'vasco' erroa dela-eta, zer pentsatuak ez dira atzo goizeko kontua. Koldo Mitxelena duela hogeita hamar urteko hitzak dira hauek (1977: 9-10):

El vasco, el hijo del país, es sencillamente euskaldun: poseedor de la lengua vasca: Esto, ahora y hace ya bastantes años, no deja de plantear un problema grave: ¿cómo llamar a los descendientes

de vascos, a los nacidos en Vasconia, a todos los vascos de deseo que no hablan la lengua vasca?

Kontu delikatua da, emozioekin, gaizki-ulertuekin, bere burua arriskuan susmatzen duten estatus eta hierarkia kontuekin, herri eta gizarte kontzepzio politiko ezberdinekin zirikusia duten urak nahasten direlako ‘euskal’ eta ‘vasco/basque’ erroek definituriko itsasarte horretan. Bitartean, esango genuke praktikan Mitxelenaren ‘vasco’ horrek euskaldun esan nahi izateari utzi bakarrik ez, baizik eta, Zallok eskatu bezala, euskaldun hitza euskaraz ez dakien edota euskaraz jakin arren egiten ez duen ‘vasco’ horren sinonimo bihurtzen ari zaigula, trukean ezer askorik jaso gabe. Bada hor, besteak beste, kontzeptu eta terminoetan lan bat eginkizun.

Ea nola irteten dugun endredu honetatik.

Oharrak

1. *Cultura vasca vs Euskal kultura* (2015) liburuan landutako zenbait ideiatan oinarrituriko testua da hau.
2. Komatxo artean ‘euskaldun’ idazten dudanean, euskaraz jakin ala ez bere burua halako nortasun bati atxikia ikusten duena adieraziko dut.
3. Herri hitzak, euskaraz, bi adiera nagusi ditu: batak taldeari egiten dio erreferentzia, besteak lurraldeari. *Euskal Herri* izendapenarekin zazpi (sei, nahiago bada) probintziek hartzen duten lurraldeari egingo diot erreferentzia; *euskal herri* terminoarekin, berriz, bere burua euskal herritartzat jo eta nortasun hori espainoltasunari edo frantsestasunari subordinatzen ez dion gizataldeari.
4. Beharbada ez dago soberan gogoraraztea Euskal Herriko administrazio soziologikoki abertzaleenean, hau da, EAEn, ilegalizazio garaia- ren eta Patxi Lopezen gobernuaren amaieran, %66 inguruko parte hartzearekin, bere burua euskal herritartzat soilik definitzen duten alderdiek jasotako bozak ez zirela iritsi bozka emaile potentzialen %45en babesa jasotzera.
5. Jatorrizko gaztelaniazko testua eman dugu ‘vasco/basque’ eta ‘euskaldun’ terminoen arteko harremana propio aipatzen duelako. ‘Vasco/

basque' hitzaren ordez 'euskal herritar' erabiliko bagenu, honela alda liteke euskarara pasarte hori: «Euskal herritarra, herriko semea, euskalduna da, besterik gabe: euskal hizkuntza daukana: horrek, bai orain bai badira honezkero nahikoa urte, arazo larri bat planteatzen digu: nola deitu euskaraz egiten ez duten euskal herritarren ondorengoei, Baskonian jaiotakoei, gozog euskal herritar diren horiei guztiei?».

Bibliografia

- Alvarez Enparantza, Jose Luis, *Txillardegi* (1984): *Euskal kulturaren zapalketa, 1956-1981*. Elkar/AEK. Donostia.
- Barandiaran, Alberto (2004): 'Plan honetan datza euskal kulturaren izatea ala ez izatea', Ramon Zallori elkarrizketa, *Berria*, 2004-10-22.
- Etxeagoien, Juan Carlos, *Xamar* (2006): *Euskara Jendea. Gure hizkuntzaren historia, gure historiaren hizkuntza*. Pamiela. Iruñea.
- Iztueta, Ibai (2015): *Cultura vasca vs Euskal kultura*. Utriusque Vasconiae. Donostia.
- Mitxelena, Koldo (1977): *La lengua vasca*. Leopoldo Zugaza. Durango.
- Zabalo, Julen; Larrinaga, Ane; Iraola, Iker; Saratxo, Mikel; Amurrio, Mila; Mateos, Txoli; Fullaondo, Arkaitz; Anduaga, Uxo (2016): *Euskal Estatua irudikatzen*. Ipar Hegoa Fundazioa, Parte Hartuz (UPV/EHU) ikerketa taldea.
- Zallo, Ramon (2006): *El Pueblo Vasco, hoy*. Alberdania. Irun.